

Nasjonalt kunnskapssenter  
om vold og traumatisk stress

**Tsunamien i et eksilperspektiv.  
Et sammendrag**

# Tsunamien i et eksilperspektiv

## Et sammendrag

### Innledning

Flodbølgekatastrofen som rammet Sørøst-Asia i desember 2004 tok livet av mer enn 250 000 mennesker og førte til store materielle ødeleggelser. Det var først og fremst land i sør som ble rammet, men også land i nord ble berørt ved at populære turistmål ble truffet av flodbølgen med den følge at et stort antall turister omkom. På en uvanlig måte ble tsunamien en katastrofe som rammet mennesker både i sør og i nord.

En gruppe mennesker som ble berørt av flodbølgekatastrofen, var de med opprinnelse i Sørøst-Asia, men som befant seg, eller som bodde i andre land da tsunamien rammet hjemlandet. I Norge dreier dette seg om mange tusen mennesker, først og fremst med opprinnelse fra Sri Lanka, Indonesia og Thailand.

Som ledd i et større tsunamiforskningsprogram ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), ble det gjennomført tre studier for å kartlegge hvordan herboende personer med bakgrunn fra Sri Lanka og Aceh-provinsen i Indonesia ble berørt av katastrofen som rammet deres opprinnelsesland.

Følgende tre studier ble gjennomført i forbindelse med forskningsprogrammet:

1. Moen K. Katastrofen som rammet landet vi flyktet fra. Tsunamien i et acehnesisk eksilperspektiv. Oslo: NKVTS, 2007.
2. Neumayer S.M. Når tankene er et annet sted. Norske tamilers situasjon og møte med hjelpere etter tsunamien. Oslo: NKVTS, 2007.
3. Stige S. Når katastrofen rammar moderlandet. Ei spørjeskjemaundersøking av psykisk helse blant srilankiske tamilar i Noreg etter tsunamien i Sør-Asia 26.12.04. Universitetet i Oslo, 2006.

Nora Sveaass, dr.psychol., seksjonsleder ved NKVTS, har vært prosjektansvarlig.

Forskningsprosjektene var støttet av Sosial-og Helsedirektoratet. I tillegg ble det innledet et samarbeid mellom NKVTS og det tidligere kommunal- og regionaldepartementet, nå Arbeids- og Inkluderingsdepartementet (AID). Følgende oppdrag ble formulert og igangsatt i løpet av høsten 2005.

1. Å beskrive hvordan flyktninger/personer med minoritetsbakgrunn ble påvirket av katastrofen som rammet deres opprinnelsesland.
2. Å beskrive hvordan de opplevde behovet for hjelp under og etter katastrofen.
3. Å beskrive hva slags aktiviteter og tiltak som ble gjennomført i offentlig og frivillig sektor.
4. Å beskrive hvordan de ulike aktivitetene og tilbudene ble opplevd og fungerte.
5. Å oppsummere lærdom som kan komme til nytte ved tilsvarende situasjoner.

Oppsummeringen baserer seg på undersøkelsene angitt ovenfor. I det følgende en kort presentasjon av metode og fremgangsmåte:

### **Metoder i undersøkelsene**

1. Kvalitative intervjuer med rammede personer og representanter for hjelpere i offentlig sektor, myndigheter, frivillige organisasjoner og trossamfunn (studie 1 & 2).
2. Informasjon basert på utfyllte spørreskjema besvart av en gruppe tamiler og acehnesere (studie 1 & 3).

### **Informanter i studien vedrørende personer fra Aceh-provinsen**

Spørreskjemaundersøkelse ble gjennomført blant 82 voksne eksil acehnesere i Norge, kvalitative intervjuer med 30 eksil acehnesere, kvalitative intervjuer med 49 representanter for kommuner, myndigheter og frivillige organisasjoner som var involvert i aktiviteter og tiltak rettet mot acehnesere i perioden etter tsunamien. Samtlige intervjuer ble foretatt i Rogaland der denne gruppen er godt representert.

### ***Informanter i studiene vedrørende personer fra Sri Lanka, Tamiler***

I den ene studien ble spørreskjema sendt ut til nær 1600 med tamilsk bakgrunn over hele landet. Av disse ble 161 skjemaer returnert og blant disse igjen var det 61 direkte berørte tamiler. I den andre studien ble det foretatt kvalitative intervjuer med 20 berørte tamiler (alle i Oslo-området), 60 ansatte i offentlige instanser, hovedsakelig innen bydelene, 15 representanter for kirker og trossamfunn, 11 representanter for tamilske frivillige organisasjoner og miljøer, 15 representanter for andre frivillige organisasjoner, 5 representanter for arbeidsgivere, 10 andre ressurspersoner. Datainnsamlingen foregikk i perioden august 2005 - oktober 2006.

### **Hvordan ble mennesker med flyktning- og minoritetsbakgrunn påvirket av katastrofen som rammet deres opprinnelsesland?**

De intervjuede acehnesere var i hovedsak mennesker med flyktningbakgrunn og gjennomgående med store traumatiske erfaringer forut for ankomst til Norge. De fleste hadde flyktet fra landet pga. borgerkrig og konflikt, og mange hadde levd i dekning, opplevd krigshandlinger, og vært utsatt for vold og tortur. I Norge hadde tilværelsen vært preget av utfordringer i forbindelse med tilpasning til et nytt land og en ny kultur og savn etter og bekymring for familie og venner i Aceh. Meldingen om den voldsomme naturkatastrofen var en alvorlig tilleggsbelastning for denne gruppen. Mange reagerte umiddelbart sterkt, og en del personer trakk seg tilbake og beskrev nummenhetsopplevelse. I flere uker hadde gruppen ingen anledning til å få kontakt med hjemlandet. I gjennomsnitt tapte de norske acehneserne 10,2 familiemedlemmer og 9,8 venner i tsunamien. En av tre opplevde tap av nære familiemedlemmer. I tillegg til sorgen over de døde var bekymringen sterk for de overlevende. Eksil acehneserne hadde et brennende ønske om å hjelpe dem, og aller helst ville de reise tilbake for å bistå, være sammen med sine nærmeste og delta i sorgen. Om ikke dette var mulig, ville de gjerne at noen av de rammede familiemedlemmene skulle komme til Norge i en periode.

Undersøkelsen viser at 15 måneder etter tsunamien var det mange som hadde en påvirket psykisk helse. Tre av fire hadde en symptombelastning av antatt klinisk betydning, og fire av ti hadde posttraumatiske stresssymptomer. Det fremkom klare sammenhenger mellom tidligere traumer og symptombelastning som var knyttet til dette, og mellom eksilrelaterte problemer og symptombelastning. Det ble på den annen side ikke funnet signifikante forskjeller mellom dem som hadde tapt eller ikke tapt nær familie i tsunamien. Med andre ord viser undersøkelsen at til tross for subjektive alvorlige tilleggsbelastninger knyttet til tsunamien, synes de største helsebelastningene som blir beskrevet, å være knyttet til opplevelser i forbindelse med tidligere overgrep og alvorlige menneskerettighetsbrudd og til eksilbelastninger mer generelt.

Blant de undersøkte tamilene, fremkom det at mange hadde mistet nære slektninger, og flere slet med skyldfølelse fordi de ikke hadde fått besøkt familien sin på mange år. En del hadde fortsatt sterke følelsesmessige reaksjoner 1 – 1 ½ år etter tsunamien. Barna ble hovedsakelig berørt gjennom tap av slektninger som de selv i mindre grad kjente, men som foreldrene sørget over. De rammede intervjupersonene hadde et behov for informasjon om familienes situasjon og ønske om selv å kunne ivareta overlevende og døde familiemedlemmer på Sri Lanka. Flere uttrykte at de måtte reise dit og at de ville lete etter savnede, støtte overlevende og utføre bortgangsseremonier for de døde, samt være sammen med familien. En del var bekymret for de overlevende og de utsatte familiemedlemmene og ønsket familiegjenforening med disse. Flere opplevde imidlertid maktesløshet fordi det var vanskelig å få innvilget dette, og mange var også redde for at det skulle bli vanskelig å besøke familien i fremtiden, både på grunn av visumproblemer og på grunn av økonomiske vanskeligheter som følge av at trykdeytelser kan stanses under opphold i utlandet. Mange deltok i innsamlingsaksjoner til nødhjelp og gjenreisningsarbeid.

På bakgrunn av spørreskjemaundersøkelsen blant tamiler fremkommer følgende: Av de 61 personene som returnerte spørreskjemaet og som hadde opplevd at nær familie eller venner var savnet eller omkommet, fordelte tapserfaringene seg på følgende måte: 23 hadde opplevd at venner hadde omkommet, 31 hadde opplevd at både familie og venner hadde omkommet, og 6 personer hadde mistet nær familie i rett linje. De 61 som svarte på spørreskjemaet, rapporterte en høy grad av tidligere traumatiske opplevelser med et gjennomsnitt på 6,5 traumatiske opplevelser før tsunamien. Tre av 4 hadde bodd i krigsrammet område eller vært involvert i krig, samt opplevd plutselig død av familie eller venner, mens nesten 50% hadde opplevd nesten å bli drept eller dø. Gruppen beskrev også moderate til store vanskeligheter knyttet til det å leve i eksil i Norge. Det som ble beskrevet som vanskeligheter i eksil var det å være atskilt fra familien i hjemlandet, problemer med å finne ny jobb, bekymring for familie i hjemlandet, det å greie å brødfø familien her, samt det å finne noen å stole på. Den psykiske helsen i gruppen ca. 10 måneder etter tsunamien var fremdeles relativt dårlig. En ganske stor andel av gruppen fremviste symptombelastning når det gjelder psykisk helse, tilsvarende klinisk betydelige funn.

Men resultatene fra undersøkelsen viste ingen klar sammenheng mellom hvordan man var rammet av tsunamien (det vil si tap av familie og venner), og nåværende helseplager slik dette var målt i

spørreskjemaet. Det var derimot en sterk positiv sammenheng både mellom hvor mange traumatiske erfaringer en hadde opplevd før tsunamien og rapporterte helseplager, og mellom eksilrelaterte vansker og rapporterte helseplager. Opplevd sosial støtte viste på sin side en negativ sammenheng med rapporterte helseplager og kan derfor sies å være en modererende eller dempende faktor. Vi så altså at tidligere traumer så vel som eksilrelaterte vansker bidro betydelig til nåværende helseplager mens sosial støtte hadde en modererende effekt på helseplagene. I tillegg påvirket tidlige traumer også graden av eksilrelaterte vansker som igjen påvirket sosial støtte. Dette betyr at effekten av tidligere traumer ser ut til å være langt tydeligere enn effekten av tsunamien slik det har vært mulig å måle ved de kvantitative instrumentene som har vært brukt.

### **Hvordan behovet for hjelp ble opplevd under og etter katastrofen**

Undersøkelsene viser at ønskene om hjelp og støtte hovedsakelig dreide seg om ønsket hjelp og støtte til familie, venner og andre rammede i opprinnelseslandet. Intervjupersonene fremhevet at de i den første fasen etter katastrofen hadde lite behov for profesjonell støtte i forhold til egne følelsesmessige reaksjoner. De hadde derimot stort behov for å skaffe informasjon om hvordan det sto til med familie og venner. Videre fremkom et klart ønske om praktisk og økonomisk hjelp for å kunne reise til hjemlandet for å bidra der. Behovet for praktisk hjelp besto i ønske om hjelp til å skaffe/fylle ut søknadspapirer vedrørende hjemreise, hjelp med å anskaffe oppholds- og reisedokumenter, hjelp til å organisere selve reisen og permisjon for å kunne reise.

Intervjupersonene ønsket å finne og hjelpe sine savnede familiemedlemmer. Noen fortalte også at de følte de selv måtte være med på letingen og ga uttrykk for behov for å være sammen med, gi og få støtte av familien i hjemlandet. Samtidig var hjemreisen viktig for å utføre passende ritualer for de omkomne. Det ble uttrykt sterkt ønske om å få *hjelp til å kunne hjelpe andre*. Flere ga uttrykk for at det å hjelpe andre også hjalp dem til selv å komme videre etter katastrofen. Noen ønsket å få familiemedlemmer som hadde vært rammet til Norge på familiegjenforening og uttrykte at de ikke ville få fred før disse var i trygghet.

Det var altså få som formidlet direkte behov for psykologisk assistanse, men derimot det å kunne henvende seg til noen og snakke med noen ble opplevd som godt og viktig. De aller fleste rapporterte at de hadde noen å snakke med, noen de kunne stole på. Vi ser også av undersøkelsene at det var relativt få som henvendte seg til helsevesenet, det gjaldt både tamiler og acehnesere. Noen av dem som gjorde dette hadde fått hjelp av andre nærtstående personer til å ta en slik kontakt.

De kvalitative intervjuene viser at mange hadde behov for sosial og emosjonell støtte, og fikk dette, først og fremst fra familie, nære venner, og fra trossamfunn. Dette kan gi grunnlag for å tenke at *oppsøkende virksomhet* fra dem som kan hjelpe kanskje er en vei å gå. Men at et fåtall ga uttrykk for at de ønsket psykologisk/psykiatrisk hjelp etter katastrofen behøver ikke nødvendigvis tolkes bare slik at behovet *ikke* var tilstede, men må også sees i lys av tabuer mot denne type hjelp.

Kun én person uttrykte behov for hjelp fra norske myndigheter *under* selve hjemreisen. Forøvrig fremkommer det gjennom intervjuene både av hjelpere og av rammede at betydningen av *klar og tydelig informasjon* til de kriserammede fra hjelpeapparatets side er stor.

### **Hva slags aktiviteter og tiltak ble gjennomført i offentlig og frivillig sektor**

Når det gjaldt tilbudet til acehnesere, ble det etablert en rekke hjelpe- og støttetiltak i kommunene der acehneserne bodde. Mange av disse tiltakene ble til i et samarbeid mellom offentlige og frivillige aktører. Personell som arbeidet med flyktninger til daglig, sto sentralt mht. gjennomføring. Tiltakene omfattet møter og fellessamlinger, personlig kontakt, minnemarkeringer, støtte til kommunikasjon og tiltak i skoler og barnehager og pengeinnsamlinger. Åtte prosent kontaktet fastlegen mens 4% oppsøkte psykiater eller psykolog. På sentralt myndighetshold var fokuset på acehnesere beskjedent. De ble ikke invitert i møter og diskusjoner, og det ble heller ikke gitt direkte støtte til det acehnesiske miljøet fra sentralt hold.

Sosial- og helsedirektoratet ga støtte til Tamilsk ressurs og veiledningssenter på Rommen, og dette senteret ble en nøkkelinstitusjon i arbeidet vis a vis rammede tamiler i Oslo. TRVS registrerte de berørte, representerte dem utad og bidro til å definere deres behov overfor det offentlige. Videre fulgte de opp enkelte med telefon og hjemmebesøk og bisto med informasjon om savnede, formidlet informasjon om hjelpetilbud og støtteordninger og ga praktisk bistand. For noen var senteret også et forum for sosial støtte. TRVS er imidlertid omstridt i deler av det tamilske miljøet, og en del tamiler ønsket derfor ikke å benytte seg av disse tilbudene. Andre kjente lite til tilbudene eller var ute av stand til å nyttiggjøre seg disse.

Bydelene samarbeidet i ulik grad med tamilske organisasjoner, trossamfunn og enkeltpersoner for å finne frem til rammede og deres behov. Tidligere etablerte relasjoner viste seg her å være

nyttige. Rammede ble forsøkt kartlagt av skoler, barnehager, helsestasjoner og andre tjenesteder i bydelene. Foreldre beskrev det som positivt at bydelene forhørte seg om deres situasjon og behov. Bare et fåtall av de voksne tok imidlertid imot hjelp og oppfølging som ble tilbudt dem. Inntrykket er at tamilske barn med sterke følelsesmessige reaksjoner stort sett ble fanget opp og noen fikk oppfølging fra BUP. Mange voksne oppsøkte fastlegen. Enkelte fikk bistand fra DPS, men ikke alle som ønsket det fikk tilgang til utredende samtale her. Mange uttrykte imidlertid skepsis til psykologisk og psykiatrisk behandling eller hjelp. Noen fremhevet at det ikke var de som hadde det vanskelig og trengte hjelp, men befolkningen på Sri Lanka. Det kom også frem at psykologisk/psykiatrisk hjelp ble opplevd som tabubelagt av mange.

Flere spesifikke støttende tiltak for tamilene i regi av bydelen ble iverksatt. Det ble etablert følgende tiltak: mulighet for støttende samtale ved kvalifiseringssenter, minoritetstelefonlinje for rammede, muligheter for midlertidig barnehageplass og plass for barn i skolefritidsordningen (SFO) for berørte familier og tilbud om samtalegrupper. Det ble også stilt møtelokaler for gruppen til disposisjon. Bydelene ga i tillegg økonomisk støtte til TRVS, bidro til pengeinnsamlinger for overlevende på Sri Lanka, deltok i minnemarkeringer i tamilsk regi og avholdt egne minnemarkeringer. Representanter for deler av det tamilske miljøet i Oslo ble inkludert i fora der beslutninger om støtteordninger ble utformet.

Det ble på statlig nivå initiert flere tiltak i tilknytning til minnereiser for innvandrere og asylsøkere fra de katastroferammede områdene, blant annet økonomisk støtte til reise, utstedelse av midlertidige og permanente reisedokumenter.

Blant de tamilske intervjupersonene, som var direkte rammet av flodbølgen, var det flere som hadde mottatt hjelp med reisedokumenter fra UDI og alle benyttet seg av hjemreiseordningene. De fremhevet dette som den viktigste, og for noen den eneste hjelpen de hadde mottatt etter tsunamien. De fleste uttrykte at hjemreisen hadde hjulpet dem til å komme videre etter katastrofen. Flere fikk allikevel økonomiske problemer i etterkant bl.a. pga. begrensninger i støtteordningene. Mange av intervjupersonene kjente lite til andre hjelpeordninger enn hjemreiseordningen. Få oppsøkte hjelp for egne følelsesmessige reaksjoner.

Til tross for at støtteordningen for minnereiser også gjaldt acehneserne, var det mange i denne gruppen som falt utenom både på grunn av mangelfull informasjon og på grunn av formelle forhold. Vel 80 % ønsket å reise, men bare 19% reiste. De resterende visste ikke om ordningen eller oppfylte ikke vilkårene. De fleste som fikk støtte, reiste til Malaysia. Helst ville de reise til Aceh, men de hadde ikke norsk statsborgerskap og nødvendige reisedokumenter. Noen få reiste til Aceh etter å ha fått innvilget statsborgerskap til dels før 7 års botid i Norge. De fleste sa de ikke kjente til mulighetene til å søke om dette.

### **Hvordan de ulike aktivitetene og tilbudene ble opplevd og fungerte?**

Det gjennomgående inntrykket var at gruppen i liten grad ønsket hjelp til seg selv utover hjemreiseordningen, men ønsket først og fremst støtte til å kanalisere bistand til miljøet hjemme. For mange var det å oppsøke helsevesenet ikke umiddelbart naturlig, og det var lite fokus på egne plager utover det som knytter seg til sorg, tap og skyldfølelse. Til tross for at gruppen tamiler og acehnesere hadde alvorlige belastninger forut for tsunamikatastrofen, var dette i liten grad et tema i situasjonen.

Studiene viser at tidsperspektivet er av stor betydning. I løpet av den første tiden etter katastrofen var informasjon, fellesskap med andre i samme situasjon og muligheter til å hjelpe egen familie i hjemlandet og eventuelt besøk dit, de viktigste tiltakene sett med de rammedes øyne. Helsetjenester i denne første fasen var nok ikke det opplagte valget, mens derimot ville kanskje behovet for dette blitt sterkere etter noen tid. Når i tid i forhold til katastrofen, tiltak tilbys, hva slags tiltak som tilbys og til hvem, samt sikkerhet for at informasjon om ulike tiltak når frem, synes å være sentrale temaer og mulig lærdom.

Det fremkommer klart i undersøkelsene at de tiltakene som dreide seg om hjelp til å gjennomføre reiser hjem eller til et naboland, og tiltak som gjorde mennesker i stand til å komme i kontakt med og få opplysninger om familie og venner i hjemlandet, var vurdert som de viktigste.

### **Erfaringer som kan komme til nytte ved tilsvarende situasjoner**

#### **Tiltak i forkant av katastrofelignende hendelser**

##### ***1. I hvilke situasjoner bør samfunnet respondere når minoritetsetniske grupper berøres av krise/og eller katastrofer i opprinnelseslandet?***

I mange av de flyktningproduserende land hører dessverre kriser og alvorlige situasjoner med til dagens orden, og det må utvikles retningslinjer for når det skal iverksettes tiltak i Norge. Det bør derfor vurderes hvordan en kan bedre samfunnets forberedthet når det gjelder å håndtere

situasjoner der en minoritetsetnisk gruppe blir berørt av katastrofe eller krise som oppstår i deres opprinnelsesland. Både på sentralt og lokalt nivå vil det være viktig på forhånd å ha tenkt gjennom hvem som kan bli rammet, hvordan man kan komme i kontakt med dem, hva slags krise- eller katastrofescenarier ulike grupper kan være spesielt utsatt for og hva slags praktiske tiltak, psykososiale støttetilbud og behandlingstilbud som kan være aktuelle og hvilke vilkår som vil kunne stilles til mottagerne. Vurdering av hva slags katastrofesituasjoner som kan være aktuelle vil blant annet kunne bygge på kjennskap til de ulike opprinnelsesland. Spørsmålet om eventuelle tiltak bør være knyttet til *typen av krise* (for eksempel kun naturkatastrofer eller også til transport ulykker eller krigsrelaterte hendelser), til antall *direkte berørte i landet* eller antall *indirekte berørte i Norge* eller andre former for kriterier, må diskuteres og avklares så langt som mulig. Innenfor den type katastrofer eller krisescenarier som vil være aktuelle må man se på hvilke grupper som vil kunne bli mottakere av støtte eller annen form for hjelp og assistanse. En mulighet kan være å vurdere denne typen utfordringer i risiko- og sårbarhetsanalyser som ledd i beredskapsplanlegging på ulike nivåer.

Hvis de aktuelle tiltakene dreier seg om ordninger som krever særlig innsats og økonomiske ressurser, slik som for eksempel støtte til hjemreise for berørte personer, eventuelt støtte til å reise andre steder for å møte familie, vil det være aktuelt å drøfte hvordan ulike former for oppholdsstatus i Norge blir berørt, og hvilke begrensninger som vil gjelde for å være mottaker av hjelp, først og fremst tilbakereiser. I tilknytning til dette må det også vurderes hvordan regelverket kan endres for å muliggjøre spesielle tiltak, som for eksempel hjemreise. Det tenkes her særlig på situasjoner der en type tiltak, for eksempel sykemelding eller annen trygdeytelse kan komme på "kollisjonskurs" med tiltak som iverksettes i forbindelse med en krisesituasjon.

Det er videre nærliggende å tenke seg at spørsmål vil dukke opp også når det gjelder krisesituasjoner som ikke i utgangspunktet er kollektive, som for eksempel muligheten for støtte hvis ens familie i hjemlandet er blitt drept i ulykke, politisk handling eller kriminalitet.

## **2. Kartlegging av ressurser og utvikling av informasjonsstrategi**

Det er viktig på forhånd å ha oversikt over aktuelle ressurspersoner og organisasjoner innen minoritetsgruppene i den enkelte kommune. Noen ganger vil det kunne være konfliktfylte forhold mellom de ulike miljøene. I en krisesituasjon er det viktig å få en oversikt over de faktisk eksisterende miljøene og også arbeide for å få til samlede initiativ.

Videre er det viktig å få oversikt over norske ressurspersoner med særlig kjennskap til minoritetsgruppers bakgrunn og situasjon, utvikle retningslinjer for lokal og kommunal kartlegging av eventuelt rammede mennesker med behov for støtte.

Et viktig initiativ kan være tidlig i en krisesituasjon å invitere ressurspersoner fra ulike minoritetsetniske miljøer slik at myndighetene kan få råd og innspill både om berørte, om forhold ved katastrofen så vel som kulturelle, religiøse, historiske og politiske aspekter ved situasjonen. Det vil kunne bidra til utforming av bedre tilpassede tiltak samt sikre at flest mulig grupper blir nådd.

I minoritetsgruppene vil det alltid finnes fagpersoner som på ulik måte kan være ressurser i slike krisesituasjoner i form av profesjon, språk og kulturkunnskap, også når det gjelder deltakelse i konkret nødhjelpsarbeid og i forhold til støttearbeidet i Norge. For hjelpeaktører er det viktig å være oppmerksom på at minoritetsetniske miljøer ofte ikke er homogene, informasjons- og støttetiltak må legges opp slik at de når alle deler av de berørte miljøene.

Det er viktig å ha oversikt over eksilmiljøene, og en særlig oppmerksomhet på grupper som befinner seg utenfor de etablerte eller organiserte miljøene og barn som er utenfor barnehage og helsestasjon systemene. Arbeidet med å gjennomføre god og systematisk kartlegging av særlig berørte så tidlig som mulig ved en katastrofesituasjon bør prioriteres.

På forhånd å ha utviklet en slik informasjonsstrategi som rommer både måter å få informasjon om situasjonen på, så vel som om de rammede gruppene i Norge og kulturrelatert kunnskap i den forbindelse, samt måter å melde fra og videreformidle informasjon både om katastrofen og om tiltak og tilbud, synes å være et viktig punkt.

## **3. Informasjon om kriser og sårbarhet**

Tjenesteapparatet må til enhver tid være oppmerksom på at mange minoritetsetniske grupper i Norge har bakgrunn fra land der krig, kriser og katastrofer forekommer hyppigere enn i Norge, og ha kunnskap om at medlemmene av mange av de minoritetsetniske grupper kan være spesielt sårbare i krise- og katastrofesituasjoner fordi de har vært utsatt for traumatiske opplevelser tidligere. Myndigheter og hjelpeapparat må ha fokus på at hjelp til å hjelpe de krise- eller katastroferammede i opprinnelseslandet, kan være en viktig del av bistanden til en indirekte krise eller katastrofeberørt minoritetsgruppe her.

Det bør utarbeides informasjonsmaterieil som på en enkel måte kan tilpasses den enkelte situasjon når den oppstår. Slikt materieil bør romme innsikt i katastrofen så vel som i psykologiske reaksjoner i etterkant. Det bør ha et særlig fokus på sårbarhet ved retraumatisering, grunnet gruppenes tidligere erfaringer. Et slikt informasjonsmaterieil må gjøres tilgjengelig, må ha fokus både på voksne og barn, og bidra med informasjon om hvor mennesker kan henvende seg og hva slags hjelp som kan være tilgjengelig hvor.

#### **4. Gjennomgang av regelverk**

Regelverk som kan være hindringer eller gjøre gjennomføring av ellers nyttige tiltak umulige i en akutt krise- eller katastrofesituasjon bør gjennomgås. Dette gjelder særlig regler i tilknytning til trygdeytelser, sykepengar, flyktningsstatus/statsborgerskap, familieegjenforening. Folk som velger å benytte seg av støttetiltak i forbindelse med hjemreise eller på annen måte gjennomfører egenfinansiert hjemreise i forbindelse med kriser og katastrofer i hjemlandet bør ikke hindres av at vedkommende mottar sykepengar eller trygdeytelser.

Manglende reisedokumenter vil også kunne representere en formell hindring for at minoritetsetniske skal være i stand til å gjennomføre besøks- og minnereiser. Rask og fleksibel saksbehandling hos utlendingsmyndigheter kan bidra til å redusere slike hindringer. Å sørge for informasjon om mulighetene til dette er også nødvendig. Det bør også drøftes hvordan en kan forholde seg til problemer med å fremskaffe dødsattester der dette kreves for visse ytelser.

### **Tiltak i tilknytning til katastrofer i minoritetsgruppers hjemland**

I det følgende skal vi omtale det som på bakgrunn av undersøkelsene fremkommer som de viktigste tiltakene i slike situasjoner.

#### **1. Informasjonstiltak**

Katastrofesituasjoner kjennetegnes ved at pålitelig eller oversiktlig informasjon kan være vanskelig tilgjengelig. Det bør være en viktig oppgave for norske myndigheter å utvikle gode informasjonssystemer om katastrofer også når disse ikke rammer nordmenn i utlandet. Norske utenriksmyndigheter fremskaffe informasjon både om omfang, katastrofeberedskap i området osv i samarbeid med de rammede lands egen representasjon i Norge.

Det er viktig å utvikle informasjons- og formidlingskanaler med siktemål å formidle informasjon om katastrofen, informasjon om hjelpetjenester og tiltak, og om mulige reaksjoner i slike situasjoner (se avsnitt over).

En informasjonstjeneste i form av telefonnummer eller sted der folk kan henvende seg, bør etableres. Opplysning om slik informasjonstjeneste bør formidles gjennom den enkelte kommunens eksisterende system. I den grad det eksisterer retningslinjer for iverksetting av tiltak, for eksempel ordning med reisestøtte, annen assistanse osv., bør også dette inngå som del av informasjonen som går ut på tidlig tidspunkt. Hjemmesider, ordinære hjelpeinstanser og i noen grad også oppsøkende virksomhet kan også være aktuelle måter å spre informasjon på.

Informasjonsmaterieil om katastrofer og mulige reaksjoner på dette på ulike språk, også på norsk, bør utvikles og gjøres tilgjengelig og tilpasses den aktuelle situasjon. Det kan dreie seg om materieil som kan være til nytte for foreldre, ansatte i skole og barnehage og andre ressurspersoner i miljøene og i det norske hjelpesystemet så vel som frivillige organisasjoner og menigheter. Det må i enhver situasjon drøftes om det skal utvikles nye informasjonskanaler og muligheter for å nå ut til dem som skal ha informasjon.

Særlig vesentlig her vil være spesifikk og kultursensitiv informasjon om rammede gruppers særegenheter eller kulturelle situasjon. Informasjonsmateriale på norsk og andre språk om katastrofer og katastrofereaksjoner generelt, og informasjon om kulturspesifikke reaksjonsmåter og tiltak, bør utvikles og gjøres tilgjengelige og tilpasses aktuelle hendelser.

#### **3. Psykososiale støttetiltak i regi av offentlige instanser**

Tiltak til grupper som rammes av katastrofer i hjemlandet, vil være avhengig både av oversikt over hvem som er rammet, kunnskap om gruppenes bakgrunn og tradisjoner i slike sammenhenger, samt en vurdering av aktuelt behov i situasjonen.

Betydningen av informasjon om muligheter for hjelp og støtte er spesielt viktig. Videre nedbygging av hindre som i akutte situasjoner kan gjøre det vanskelig å be om hjelp. Telefonlinjer og hjelp til henvisning vil være aktuelle tiltak.

Mulige psykososiale tiltak vil kunne være:

- åpne møtesteder der mennesker med tilknytning til katastroferammede områder kan møte hverandre
- tilbud om ulike former for grupper
- tilbud om individuelle samtaler i regi av helse- og sosialetat

- tiltak for barna
- barnepass i akutte situasjoner for foreldre
- samarbeid med skole, barnehager osv når det gjelder tiltak for barn
- vurdere oppsøkende virksomhet der de rammede bor spredt eller antas ikke å ha kontakt med andre grupper
- tilgang på informasjonsmateriale om reaksjoner

Det er helt nødvendig at slike psykososiale tiltak baserer seg på kunnskap om gruppenes bakgrunn, både når det gjelder religion, språk og kultur og krig og konflikt. Tiltakene bør være kultursensitive og fremstå som lavterskel tilbud.

#### **4. Støtte til frivillige tiltak**

Støtte til å gjennomføre tiltak i regi av frivillige organisasjoner, drevet av nordmenn eller minoritetsgrupper form av samlinger, markering, gruppeaktiviteter for voksne, barn eller spesielle grupper, telefon- og internett aktivitet som er viktig i informasjonsarbeidet, er viktig. Erfaringer viser også at det selv å kunne bidra med praktisk hjelp og støtte til de rammede også i form av innsamlingsaksjoner og støttepreget virksomhet, er av stor betydning. Dette gjøres gjerne i regi av de frivillige organisasjonene. Dette innebærer også tiltak i regi av relevante trossamfunn.

#### **5. Støtte til kommunikasjon med hjemlandet, hjemreiser, familiebesøk og familiegjenforening,**

Det opplevde behovet for samvær med katastroferammede pårørende i opprinnelseslandet kan være sterkt og muligheten for å gjennomføre besøk eller minnereiser kan oppleves som positivt. Det er derfor viktig at myndighetene etablerer tiltak som gir mulighet til å gjennomføre tilbakereiser også i fremtidige situasjoner der minoritetsgrupper opplever at opprinnelseslandet rammes av en katastrofe. Det kan finnes ulike måter å legge til rette for tilbakereiser på offentlig reisetilskudd, alternativt en sosialt tilrettelagt forsikringsordning med mer. I situasjoner der reisen til opprinnelseslandet ikke er mulig kan det legges til rette for familiært samvær, muligheter for støtte til at pårørende fra det katastrofe- eller kriserammede landet får besøke familiemedlemmene i Norge.

Å være ute av stand til å hjelpe andre som er nød er belastende. Blant minoritetsetniske som opplever at deres opprinnelsesland rammes av en katastrofe vil det ofte være ønske om å bidra til nødhjelp og gjenoppbyggingsarbeid. Ved å inkludere de berørte i planleggingen og gjennomføringen av pengeinnsamlinger og annet støttearbeid også i katastrofeområdene, kan frivillige organisasjoner bidra til opplevelse av nytte, mening og solidaritet.

Muligheter for å gjennomføre familiegjenforening i situasjoner der barn er blitt alene og familie befinner seg i Norge osv., kan være viktig å utrede. Dette punktet må sees i sammenheng med det som dreier seg om gjennomgang av regelverk i slike situasjoner.

### **Generelle punkter til vurdering**

#### **Ansvars- og oppgavefordeling mellom sentralt og lokalt nivå**

Det er viktig å avklare ansvarsfordeling når det gjelder utvikling av planer for beredskap i krise- og katastrofesituasjoner med henblikk på informasjonsvirksomhet, kartleggingsvirksomhet, oversikt over ressursmiljøer, utvikling av ulike typer tiltak, implementere oppfølging, evaluering og økonomi. En del avgrensninger både når det gjelder type katastrofer som skal kunne utløse spesiell hjelp, hva slags type hjelp vil kunne være være aktuell og hvordan slikt skal dekkes økonomisk, være nyttige å utvikle på sentralt hold. Utover dette synes det viktig å forankre hjelpetiltakene på kommunalt plan der kjennskap og nærhet til rammede grupper er større.

Kommunene bør i forbindelse med arbeidet med risiko- og sårbarhetsanalyser (rosanalyser) samt beredskapsplanlegging, ta hensyn til etniske minoritetsgruppers situasjon og behov både når det gjelder dramatiske hendelser i Norge og i deres opprinnelsesland. Dette bør gjøres som en eksplisitt del av analysene og beredskapsplanene. Det kommunale og lokale planet vil ha en nøkkelrolle når det gjelder initiering av tiltak og gjennomføring av ulike former for hjelp og støtteordninger. Den enkelte kommune vil kunne ha muligheter til å få oversikt over de ulike gruppene bosatt i kommunen, vite noe om ressurspersoner både innen nasjonalgruppen og blant nordmenn, samt kunnskap om hjelpetiltak som kan være aktuelle i den enkelte situasjon.

Det er også naturlig å tenke seg at helseforetakene i sine planer innarbeider tiltak rettet mot personer med innvandrer- og flyktningbakgrunn som rammes av katastrofer i hjemlandet, særlig med utgangspunkt i at disse gruppene ofte har vært alvorlig rammet også forut for ankomst til Norge. Dette betyr at mange fra de minoritetsetniske gruppene kan være spesielt sårbare i krise-

og katastrofesituasjoner. Det er særlig viktig å ha slike beredskapsplaner for å unngå at man i en situasjon som er preget av uoversiktighet, unngår uklarhet og overlapping mht. fordeling av oppgaver og ansvar mellom aktører både på nasjonalt og lokalt nivå.

Det er viktig å avklare hvilke av tiltakene som det ordinære tjenesteapparatet kan stå for og hvilke tiltak som krever ekstraordinær innsats eller ekstraordinær organisering. Det er viktig også hva slags rolle frivillige organisasjoner og trossamfunn kan spille. Forhåndskjennskap og tidligere kontakt vil ofte være nyttig og nødvendig og gi grunnlag for at personer og organisasjoner engasjerer seg i hjelpe- og støttetiltak i en situasjon preget av krise eller katastrofe. Samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor kan være nyttig ved utformingen av tiltak beregnet på å støtte og hjelpe minoritetsetniske grupper som er berørt av krise- og katastrofesituasjoner i opprinnelseslandet. Oppsøkende virksomhet bør vurderes som en viktig del av tiltak beregnet på å hjelpe og støtte personer berørt av en krise eller katastrofe i opprinnelseslandet.

Det er viktig at prinsippene for god krisehåndtering følges. Samtidig er det viktig at hjelpeapparatet innhenter informasjon om målgruppens opplevde behov for eksempel gjennom samtaler og intervjuer eller spørreskjemaer. Trossamfunn inkludert Den norske kirke kan være viktige allianse- og samarbeidspartnere i tiltak beregnet på å hjelpe eller støtte personer berørt av kriser og katastrofer i opprinnelseslandet.

### **Kommunale kriseteam**

Det å etablere kommunale kriseteam med særlig fokus på minoritetsgrupper i kriser (minoritetsteam?), bestående av representanter både fra minoritetsgruppene, fra kommunen og fra frivillige organisasjoner kan være et nyttig ledd i dette arbeidet. Slike grupper kan utarbeide skisser og planer om hvordan ulike tiltak kan etableres og utføres. En slik gruppe vil kunne bidra til å styrke informasjonsvirksomheten om konsekvenser av katastrofer i hjemlandet på mennesker som lever langt hjemmefra. Slike kriseteam med særlig kunnskap både om minoritetsgruppers behov og om opprinnelsesland, ville også kunne være viktige dersom det oppstår krisesituasjoner i Norge der minoritetsgrupper er involvert. I en slik situasjon ville et samarbeid mellom et minoritetsteam og det ordinære apparatet være fruktbart. Vi viser også her til erfaringer gjort i land der minoritetsgrupper har vært særlig utsatt i ulykker og katastrofer i det nye landet eller vertslandet, og der det ordinære beredskapsarbeidet har hatt behov for en styrking med henblikk på språk, kultur og landkunnskap.